

УДК 159.923.2

Михайлишин У.Б.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Михайлишин У.Б. Соціально-психологічні особливості системи ціннісних орієнтацій студентської молоді: до постановки проблеми. У статті розглянуто соціально-психологічні особливості системи ціннісних орієнтацій студентської молоді. Розглянуто структурно-функціональну модель системи ціннісних орієнтацій студентів, яка змістовно наповнена цінностями, що мають для них різний релевантний характер (ситуаційні цінності, лабільні цінності, стабільні цінності, цінності особистісного ядра). Встановлено специфічні особливості ціннісної сфери студентів на віковому, гендерному, демографічному, соціально-нормативному, економічному рівнях. Показано, що студенти, які навчаються за різними фаховими напрямками, мають й різну ціннісну детермінацію, яка значною мірою пов'язується дослідниками з трансформаційними процесами, що відбуваються в сучасному соціумі. Визначено наявну тенденцію у молоді студентського віку до роз'єднаності та індивідуалізму, а також до послаблення наступності між поколіннями. З'ясовано, що в системі цінностей юнаків і дівчат, які навчаються у вищих навчальних закладах, особистісне ядро та стабільні цінності, переважно, наповнюють цінності особистісного виміру, що спрямовують їхню соціальну активність у русло досягнення особистого успіху, пошуку захисту та акцентування індивідуалізму.

Ключові слова: система цінностей, соціалізація, самовизначення, самоактуалізація, ціннісні орієнтації, ситуаційні цінності, лабільні цінності, стабільні цінності.

Михайлишин У.Б. Социально-психологические особенности системы ценностных ориентаций студенческой молодежи: к постановке проблемы. В статье рассмотрены социально-психологические особенности системы ценностных ориентаций студенческой молодежи. Рассмотрена структурно-функциональная модель системы ценностных ориентаций студентов, которая содержательно наполнена ценностями, имеющими для них разный релевантний характер (ситуационные ценности, лабильные ценности, стабильные ценности, ценности личностного ядра). Установлены специфические особенности ценностной сферы студентов на возрастном, гендерном, демографическом, социально-нормативном, экономическом уровнях. Показано, что студенты, которые учатся на разных

професійних напрямках, мають і різну ціннісну детермінацію, которую дослідники в багатьох зв'язують з трансформаційними процесами, що відбуваються в сучасному суспільстві. Визначено наявність у молоді студентського віку тенденції до розробченості та індивідуалізму, а також до послаблення преемственности між поколіннями. Установлено, що в системі цінностей юнаків і дівчат, які навчаються в вищих навчальних закладах, особливості цінностей, в основному, наповнюють цінності особистості, які спрямовані на досягнення особистого успіху, пошуку захисту та акцентування індивідуалізму.

Ключеві слова: система цінностей, соціалізація, самоопределение, самоактуалізація, ціннісні орієнтації, ситуаційні цінності, лабільні цінності, стабільні цінності.

Постановка проблеми. В сучасному українському суспільстві, де відбувається розбудова демократичної держави та інтеграції в європейський простір, дедалі більшої гостроти набуває проблема становлення системи ціннісних орієнтацій студентської молоді. Розвиток гуманної, вільної і відповідальної особистості безпосередньо пов'язаний із системою її духовних цінностей, що протистоять утилітарно-прагматичним цінностям. Морально-духовні цінності є важливими життєвими цінностями, які зумовлюють інші цінності: економічні, ідеологічні, політичні тощо. У кризові періоди систему ціннісних орієнтацій молоді можуть утворювати не вищі духовні цінності, а система елементарної економічної і біологічної мотивації. Це безпосередньо відбивається на формуванні та розвитку особистості студента: буде вона конструктивно-соціокультурної чи деструктивно-егоїстичної спрямованості. Формування і розвиток повноцінної особистості вимагає, по-перше, відповідального етично-змістового наповнення цих моральних категорій, а по-друге, представлення індивідуальної духовної системи не стільки на формально-логічному рівні як сталого, виповненого утворення, скільки як системи розвиваючої з виділенням головного, системоутворюваного співвідношення, що потребує додаткового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях психологічних і соціально-психологічних особливостей соціалізації юнаків і дівчат, що навчаються у вищих навчальних закладах, науковці неодноразово робили акценти на проблемі їхніх ціннісних орієнтацій (Г. Аверьянова, М. Боришевський, М. Бриль, О. Винославська, Н. Гарькавець, С. Гарькавець, Н. Дембицька, Н. Жигайло, Н. Іванцова, В. Лісовський, Г. Ложкін, Р. Мінзарінов, В. Москаленко, Г. Оллпорт, Т. Поснова, Г. Радчук, Л. Романюк, О. Светлічний, Т. Титаренко, Т. Тітова, Л. Хитрош, В. Циба, М. Шевчук, Ю. Шерковін, О. Юрчик, М. Яницький та ін.). На думку дослідників, у ціннісних орієнтаціях відбиваються особистісні сенси життя, вони спрямовують та коригують процес постановки мети, визначають специфіку ставлень студентів до навколишнього світу.

Разом із цим, на думку Е. Еріксона, перебування у вищому навчальному закладі є «нормативно закріпленим відстроченням» щодо прийняття людиною ролі дорослого, що науковець називає «психосоціальним мораторієм» [13, с. 230]. Проте інші науковці вважають, що навчання у ВНЗ – це процес реального становлення особистості у процесі професійного та особистісного самовизначення.

На підставі проведених емпіричних досліджень було встановлено специфічні особливості ціннісної сфери студентів на віковому, гендерному, демографічному, соціально-нормативному, економічному рівнях. Так, Г. Радчук [11] встановила, що у студентів спостерігається індивідуалізація ціннісних орієнтацій. Автор пояснює це підвищенням ролі цінностей автентичного людського існування та зниженням орієнтації на цінності окремих людських спільнот. Вчена також констатувала, що лише для кожного десятого студента освіта є середовищем самоактуалізації. Тобто сучасна вища школа неспроможна створити належні освітні умови щодо зовнішнього ініціювання розгортання внутрішніх процесів актуалізації суб'єктно-ціннісного потенціалу студентів.

Мета статті – представити результати теоретичного аналізу соціально-психологічних особливостей системи ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У дослідженнях також було встановлено, що процес формування ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців має певні вади. Наприклад, студенти п'ятого курсу істотно відчують невпевненість у спроможності будувати власне життя у відповідності до своїх цілей.

Дослідники, що вивчали особливості адаптації студентської молоді до сучасних умов існування (соціальних та економічних перетворень), стверджують, що молодь, яка добре адаптувалася, здебільшого орієнтується на цінності суспільної та професійної сфери, сім'ї, матеріального забезпечення та соціальних контактів. Молодь, яка випробовує труднощі в адаптації – розглядає такі цінності як такі, що загрожують власному існуванню. Наприклад, прагнення духовного задоволення в професійній сфері поєднується з ігноруванням його як джерела саморозвитку та реалізації креативності [2; 6; 8].

У дослідженні В. Третяченко, С. Гарькавця та О. Коломійцева було показано, що студенти, які слабо усвідомлюють власні смисложиттєві орієнтації, сприймають соціально-правові категорії як чинники виключно зовнішнього впливу, диференціюють їх за ступенем реальної сили та не вважають їх внутрішніми імперативами власної поведінки. На підставі проведеного дослідження було констатовано, що частина студентів живе виключно сьогоднішнім, за принципом «тут-і-зараз», що не може не непокоїти, оскільки мова йде про студентську молодь, яка має значну життєву перспективу та спроможна конструювати своє майбутнє. Як зазначають дослідники, така симптоматика є дуже небезпечною річчю, оскільки переживання

внутрішньої приреченості виступає одним із детермінуючих чинників як асоціальної, так й антисоціальної спрямованості особистості [12]. Розглянута структурно-функціональна модель системи ціннісних орієнтацій студентів, яка змістовно наповнена цінностями, що мають для них різний релевантний характер (ситуаційні цінності, лабільні цінності, стабільні цінності, цінності особистісного ядра) [3].

Зроблений акцент й на тому, що студенти, які навчаються за різними фаховими напрямками, мають й різну ціннісну детермінацію. Зазначається, що студенти-психологи перевагу надають чинникам внутрішньої спрямованості, які є похідними моральних принципів поведінки. Це може свідчити про певну закритість їхньої системи цінностей, ригідність їхніх ціннісних орієнтацій. У студентів-економістів ціннісні орієнтації хоча й менше, але також переважно базуються на внутрішніх чинниках морально-ціннісної імперативності. У переважної більшості студентів-юристів спостерігається невідповідність моральної та ціннісної детермінації поведінки.

У дослідженнях А. Миронова, В. Морозова [10] також були констатовані зазначені особливості, які значною мірою пов'язуються дослідниками з трансформаційними процесами, що відбуваються на пострадянському просторі.

Н. Жигайло [4], розглядаючи особливості духовного становлення студентів вищих навчальних закладів, виявила, що у молодого покоління превалюють цінності матеріального забезпечення та приватного життя. Такий стан науковець пов'язує з матеріальною залежністю молоді від старшого покоління та бажанням зміцнитися як самостійна та незалежна особистість.

Н. Іванцова [6] у власному дослідженні встановила, що для сучасної молоді релевантними цінностями є: «свобода особистості», «чесність», «вигідні знайомства», «широкий кругозір», «освіченість».

О. Іванова та Т. Борисенко [5] констатують, що у ціннісній структурі сучасних студентів на рівні переконань домінують цінності досягнення, самостійності та безпеки, а найменшого значення набувають цінності традицій, універсалізму та стимуляції. При цьому релевантні цінності у групах юнаків і дівчат є схожими.

У дослідженні М. Бриль [2] найбільш значущими термінальними цінностями студентів були виявлені цінності зі сфер «навчання та освіти», «суспільного життя» та «захоплень», що теж свідчить про їхню спрямованість на досягнення особистого успіху.

Встановлено, що серед життєвих цінностей особливе місце посідають гуманістичні цінності. Констатовано, що це поняття пов'язане з виділенням сукупності загальнолюдських моральних якостей, які утворюють смислове ядро духовності особистості, що визначає її ставлення до інших людей: добро, чуйність, чуткість, любов до себе та інших людей, справедливість та ін., що належить до поняття духовності як вияву найвищих загальнолюдських моральних якостей. За часів сучасної епохи глобальних протиріч і ризиків гуманістичні цінності набувають особливого значення, оскільки вони є духовно-моральним стрижнем світової спільноти і окремих спільнот (С. Анісімов, В. Іванов, М. Каган, О. Киричук, І. Кон) [1; 7; 9].

У цілому зазначається, що серед студентів актуальними виявляються такі термінальні цінності, як: «здоров'я», «матеріально забезпечене життя», «любов», «наявність хороших і вірних друзів», «щасливе сімейне життя». Серед інструментальних цінностей артикульованими виявляються: «життєрадісність», «незалежність», «освіченість», «чесність».

Отримані результати свідчать про наявну тенденцію у молоді студентського віку до роз'єднаності та індивідуалізму, а також до послаблення наступності між поколіннями. Стверджується, що релевантність цінності «безпека» при мінімізації цінності «стимуляція» вказує на суттєву потребу юнаків і дівчат у почутті захищеності, що є наслідком відсутності соціальної стабільності у суспільстві.

Висновки. Узагальнюючи результати досліджень, можна стверджувати, що у системі цінностей юнаків і дівчат, що навчаються у вищих навчальних закладах, особистісне ядро та шар стабільних цінностей, переважно, наповнюють цінності особистісного виміру, що спрямовують їхню соціальну активність у русло досягнення особистого успіху, пошуку захисту та акцентування індивідуалізму.

Перспективи подальших досліджень мають пролягати у площині інтегративних досліджень динаміки формування ціннісно-смислової сфери української молоді в умовах суспільних трансформацій.

Список використаних джерел

1. Анисимов С. Ф. Ценности реальные и мнимые / С. Ф. Анисимов. – М. : Мысль, 1970. – 183 с.
2. Бриль М. М. Соціально-психологічні особливості розвитку креативності у студентської молоді в процесі її професійної підготовки у мистецькому виші : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05 – Соціальна психологія; психологія соціальної роботи / Марина Миколаївна Бриль. – Луганськ, 2013. – 20 с.
3. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі : [монографія] / С. О. Гарькавець. – Луганськ : Ноулідж, 2010. – 343 с.
4. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення студентів вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Наталія Ігорівна Жигайло. – К., 2010. – 35 с.
5. Иванова Е. Ф. Влияние ценностной структуры личности на память о жизненных событиях / Е. Ф. Иванова, Т. В. Борисенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія «Психологія». – Вип. 50. – 2012. – № 1032. – С. 55–58.

6. Іванцова Н. Б. Генеза професійної спрямованості практичного психолога : [навч.-метод. посібн.] / Н. Б. Іванцова. – К. : Слово, 2013. – 344 с.
7. Каган М. С. Система и структура / М. С. Каган // Системные исследования. Методологические проблемы. – М. : Наука, 1983. – С. 86–106.
8. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти : монографія / Л. М. Карамушка. – К., 2000. – 332 с.
9. Кон И. Моральное сознание личности и регулятивные механизмы культуры / И. Кон // Социальная психология личности / под ред. М. И. Бобневой, Е. В. Шороховой. – М., 1979. – С. 85–113.
10. Морозов В. В. Противоречивость социализации и воспитания молодежи в условиях реформ / В. В. Морозов, А. П. Скробов // Социально-политический журнал. – 1998. – № 1. – С. 152–153.
11. Радчук Г. К. Аксиопсихологія вищої школи : [монографія] / Г. К. Радчук. – Тернопіль : ТНПУ, 2009. – 415 с.
12. Третяченко В. В. Психологія правослужняної та протиправної поведінки особистості у трансформуючому суспільстві : [монографія] / Третяченко В. В., Гарькавець С. О., Коломійцев О. А. – Луганськ : Знання, 2008. – 344 с.
13. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон ; [перев., науч. ред. А. Алексеева]. – СПб. : Психолог. центр «Ленато», 1996. – 589 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Anisimov S. F. Cennosti real'nye i mnimye / S. F. Anisimov. – М. : Mysl', 1970. – 183 s.
2. Bryl' M. M. Sotsial'no-psykholohichni osoblyvosti rozvytku kreatyvnosti u student-s'koyi molodi v protsesi yiyi profesiynoyi pidhotovky u mystets'komu vyshi: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psykhol. nauk: 19.00.05 – Sotsial'na psykholohiya; psykholohiya sotsial'noyi roboty / Maryna Mykolayivna Bryl'. – Luhans'k, 2013. – 20 s.
3. Har'kavets' S. O. Sotsial'no-normatyvnyy konformizm osobystosti u psykholohichnomu vymiri: [monohrafiya] / S. O. Har'kavets'. – Luhans'k : Vyd-vo «Noulidzh», 2010. – 343 s.
4. Zhyhaylo N. I. Psykholohiya dukhovnoho stanovlennya studentiv vyshchoho navchal'noho zakladu : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora psykhol. nauk: spets. 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiya» / Nataliya Ihorivna Zhyhaylo. – К., 2010. – 35 s.
5. Ivanova E. F. Vliyanie cennostnoj struktury lichnosti na pamjat' o zhiznennyh sobytijah / E. F. Ivanova, T. V. Borisenko // Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. – seriya «Psykholohiya». – Vyp. 50. – 2012. – № 1032. – S. 55–58.
6. Ivantsova N. B. Heneza profesiynoyi spryamovanosti praktychnoho psykholoha : [navch.-metod. posibn.]. / N. B. Ivantsova. – К.: Vydavnychyy Dim «Slovo», 2013. – 344 s.
7. Kagan M. S. Sistema i struktura / M. S. Kagan // Sistemnye issledovaniya. Metodologicheskie problemy. – М. : Nauka, 1983. – S. 86–106.
8. Karamushka L. M. Psykholohiya upravlinnya zakladamy seredn'oyi osvity : monohrafiya / L. M. Karamushka. – К., 2000. – 332 s.
9. Kon I. Moral'noe soznanie lichnosti i reguljativnye mehanizmy kul'tury / I. Kon // Social'naja psihologija lichnosti / pod red. M. I. Bobnevoj, E. V. Shorohovoj. – М., 1979. – S. 85–113.
10. Morozov V. V. Protivorechivost' socializacii i vospitanija molodezhi v uslovijah reform / V. V. Morozov, A. P. Skrobov // Social'no-politicheskij zhurnal. – 1998. – № 1. – S. 152–153.
11. Radchuk H. K. Aksiopsykholohiya vyshchoyi shkoly : [monohrafiya] / H. K. Radchuk. – Ternopil': TNPU, 2009. – 415 s.
12. Tret'yachenko V. V. Psykholohiya pravoslukhnyanoyi ta protypravnoyi povedinky osobystosti u transformuyuchomu suspil'stvi : [monohrafiya] / Tret'yachenko V. V., Har'kavets' S. O., Kolomytsev O. A. – Luhans'k : Znannya, 2008. – 344 s.
13. Jerikson Je. Detstvo i obshhestvo / Je. Jerikson ; [perev., nach. red. A. Alekseeva]. – SPb. : Psiholog. centr «Lenato», 1996. – 589 s.

Mykhailyshyn, U.B. Social and psychological features of students' value orientations: formulation of the problem. The article deals with the social and psychological features of students' value orientations. In the modern era of global conflicts and risks, humanistic values are particularly important for their being the spiritual and moral core of the international community and other communities. The author describes the structural-functional model of students' value orientations which comprises the values that are different in nature (situational values, flexible values, stable values, personal nucleus values). It has been found that students' value systems had age, gender, demographic, social, regulatory, and economic statuses. Students from different specialties have been shown to have different value systems that are largely associated with the transformational processes in the modern society. There is a tendency among college students to dissociation and individualism, as well as the weakening of continuity between generations. The value systems of female and male students are made up mainly of the personal values that direct their social activities to achieving personal success, finding protection and emphasizing individualism. The mandatory components of students' value orientations should be professional values (the profession's prestige and appeal, the goals of the profession as an expression of its social function, its social role, the content and work conditions of the profession, social status of the profession, personal model of the profession, professional ethics and traditions), economic values (stability, efficiency), moral values (understanding, emotional well-being), social values (humanism, freedom, human development and improvement of skills, fairness, dignity, teamwork, democracy), family values (the need for procreation, family traditions, relationships between family members).

Keywords: values, value orientations, socialization, self-actualization, situational values, flexible values, stable values.

Відомості про автора

Михайлишин Уляна Богданівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна.

Mykhailyshyn, Ulyana Bogdanivna – PhD, Associate Professor, Head of Department of Psychology, SHEI 'Uzhgorod National University', Uzhgorod, Ukraine.

E-mail: zavadski65@mail.ru